

У ЯВИТИ, яким був Радзивилів (нині Червоноармійськ) і навколишні села в минулому столітті порівняно неважко: історичні джерела зберегли чимало цікавої інформації. Куди складніше віднайти документальні свідчення XVIII століття. І вже майже неможливо знайти розшукати бодай найкращі описи трьохсотрічної давності, які стосуються рідних нам місць.

Але такі описи, виявляється, існували. Щоправда, побіжні. А все ж порівняно з іншими, в яких Радзивилів, Крупець та сусідні з ними населені пункти згадані всього-на-всього принагідно, недавно виявлені нотатки Ульріха фон Вердума дають певне уявлення про тодішній уклад тутешнього життя.

Перш ніж ознайомити читачів з цими нотатками, зазначимо, що на час подорожі Вердума по Україні Радзивилів і Крупець вже мали більш як по сто років (коли судити за першими згадками про них у письмових пам'ятках). У період визвольної війни українського народу 1648—1654 років обидва містечка знову потрапляють у поле зору істориків. Адже після перемоги Б. Хмельницького під Жовтими Водами (травень 1648 р.) в Радзивиліві утворився загін, який виступив проти шляхти, а з приходом сюди селянсько-козацького війська предіався до нього. Не дивно, що після

поразки під Пилявцями у вересні того ж року відступаючі польські жовніри особливо жорстоко знущалися тут над населенням. Зокрема, Крупець вони пограбували, а селян, які виявляли непокору, побили. Згадані факти знаходимо в зібранні документів «Архив Юго-Западной России» (ч. 3,

містечко також належить панові Конєцпольському. Розташоване в полі, оточене з усіх боків ялиновим лісом, на березі озера, утвореного малою річкою, яка тут протікає. У містечку є папський костюл і руська (церква), але всього 50 чи 60 будиноків. Але щоденно тут будуються за встанов-

вав їм певні привілеї. Радзивиліві, судячи з пису Вердума, поселенці звільнялися від феодальних повинностей і податків строком на 10 років. Так і ступово велося закабалення трудового народу.

На той час тяглові селяни відробляли 5 днів панщини на ти, котрі не мали тяг-

ТРИСТА РОКІВ ТОМУ

Опис Радзивилова і Крупця, зроблений 1672 року французьким дипломатом Ульріхом фон Вердумом

т. 4, К., 1914, с. 182, 215—216).

Після цих подій минуло близько 20 років. Вони не були спокійними. Над краєм прокотилася спустошлива російсько-польська війна. За Андрусівським перемир'ям 1667 року Правобережна Україна залишалася під Польщею, яка зобов'язувалася не утискувати православне населення.

І ось якими 17 грудня 1672 року сприйняв тутешні місця 40-річний французький дипломат, німець за походженням Ульріх фон Вердум (великі витримки з його «Щоденника» опубліковані І. І. Сварником у дев'ятому та десятому номерах журналу «Жовтень» за 1983 рік):

«Потім через рівнину, на якій розташовані Броди, а далі через пагорб і гарний ялиновий ліс до Радзивилова одна миля. Це мале

леною слободою або колом вільності на десять років. Укріплення складається із занедбаного земляного валу».

Перевеємо запис для деяких коментарів. Як розуміти «будуються за встановленою слободою або колом вільності на десять років»? У XVII столітті всі українські міста мали приблизно однаковий вигляд.

Саме місто являло собою фортецю, іноді обнесену кам'яним муром, а частіше — просто земляним валом. Поза цим валом стояли хати тяглих людей, які платили всілякі податі на утримання землевласників і князів. З XVI століття почали формуватися слободи служилих людей, казенних ремісників. Уряд, зацікавлений у колонізації і охороні прикордонних областей від набігів кримських татар, наділяв поселенців землею і нада-

— 2 дні на тиждень. Крім того, вони платили чини 2 злотих, 8 корців вівса, п'ять гусей...

Повернемося до запису дипломата:

«Далі рівниною, оточеною чагарниками, до Крупця належить панові Цверу, одна миля. Це містечко має значна місцевість папським костюлом і рукою (церквою). Тут з озером, що лежить збоку, впадає струмок. Замок, збудований у формі чотирикутника, має досить значні земляні вали й чотири вежі з в'язні вежі по кутах».

Варто додати, що в Радзивиліві палац із садом, розташований на штучному острові, згадується ще в актах етностей Луцького замку під 1542 роком. Історичний пам'ятник зберігся майже до середини нинішнього століття. Але 16 грудня 19

Прапор перемоги. - 1983. - 1 грудня